РІДНА МОВА

НАУКОВО-ПОПУЛЯРНИЙ МІСЯЧНИК

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ: WARSZAWA IV, UL. STALOWA 25 m. 10, ТЕЛ. 10-24-05. КОНТО ЧЕКОВЕ П. К. О. № 27110. — РУКОПИСИ ДЛЯ ДРУКУ МУСЯТЬ БУТИ НАПИСАНІ НА МАШИНІ (АБО НАЙВИРАЗНІШЕ РУКОЮ). — ЗМІНА АДРЕСИ 30 ГР.

ПРИСВЯЧЕНИЙ ВИВЧЕННЮ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРИ

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР *Проф. д-р ІВАН ОГІЄНКО*

ПЕРЕДПЛАТА *В КРАЮ*: НА РІК 6 ЗЛ., НА ПІВРОКУ 3 ЗЛ., НА ЧВЕРТЬ РОКУ 1·60 ЗЛ. *ЗА ГРАНИЦЕЮ*: В ЕВРОПІ 8 ЗЛ., ПОЗА ЕВРОПОЮ 2 ДОЛ. РІЧНО. ДЛЯ ЧЕХІЇ, АВСТРІЇ Й МАДЯР ПЕРЕДПЛАТА КРАЙОВА. — ЦІНА ПРИМІРНИКА 50 ГР., ЗА ГРАНИЦЕЮ 65 ГР.

РІК VI. | ЖОВКВА, ЧЕРВЕНЬ 1938 РОКУ | ЧИСЛО 6 (66).

Babприкметниковані дієприкметники в сучасній літературній мові.

Українська мова вдавнину була багата на різні дієприкметникові форми (див. „Рідна Мова“ 1934 р. ст. 11-14, 63-66), але з бігом часу сильно змінилася сама будова нашого речення, чому давні дієприкметникові форми стали нам зайві, і в більшості перейшли на звичайні прикметники. Вживання цих форм завдає великі труднощі багатьом нашим письменникам, а тому я покажу тут, як їх уживаємо в сучасній літературній мові.

Для прикладу беру ці форми з нової повісти Наталени Королевої: „Предок“ (Львів, 1937, 143 ст., Бібліотека „Дзвонів“ ч. 22). Як видно, Н. Королева багато працює над вивченням доброї літературної мови, і в „Предку“ її мова, в порівнянні з попередніми творами, сильно зросла. На жаль тільки, сам зміст нової повісти — не будівний для української нації.

1. Колись у нашій мові було багато діяльних дієприкметників на *-щий*, але вони втратили в нас свою дієслівну функцію й перейшли в прикметники (babприкметникувалися). У Королевої знаходимо в „Предку“: Він на обидва видющий 114. Завидющі вовки 51. Невмируща й невсипуща дівиця 128. Цілющий сон 108.

2. Давні дієприкметники на *-щий* давно змінилися були в нас на *-чий*, і так само давно вже позникали з нашої мови, бо перейшли на прикметники на *-чий*. У Н. Королевої часті ці форми на *-чий*, звичайно як прикметники-епітети, а не як дієприкметники. Правда, часом у цих формах на *-чий* у Королевої ще відчувається деяка дієприкметниковість, а цього таки треба уникати. Напр.: Коло палаючих восковиць 5, Палаюча головня 11, Палаючим патиком 11, Ніколи не гаснучий вогник 7, Небезпека видючої (І треба: видимої) смерти 25, Холонучий пісок 50, Блискучі очі 53, Дарує вгасаючий день 63 і т. ін. Звичайно, в Королевої всі ці форми — тільки прикметники, вжиті як епітети. Але дієприкметників на *-чий* з виразною дієслівною силою слід оминати, бо їх наша мова не знає, напр. таких: Дав слово вмираючому Херонімові 61 (= Дав слово Херонімові, що вмирав). Минали дні, тікаючі й невловимі 74. В проміннях заходячого сонця 107, Шматками тліючої порохні 108 і т. ін.

3. Але мова своїх діяльних форм не губить зовсім безслідно, — вона передає їх іншим формам. Те саме трапилось у нашій мові з дієприкметниками на *-чий*: функція цієї форми перейшла в нас на прикметники на *-ливий*, *-льний*, *-ний*, *-кий*.

а. Прикметники на *-ливий* заховали в нас сильне дієслівне зафарбування,

а тому легко замінюють старі форми на *-чий:* Образ задумливого дому 84, Задумливим поглядом 49, Промовила задумливо 17, Зневажливими словами 66, Вона була сяйлива 68, Стерегливий родовий знак 94, Мінлива хмарка 103, Зареве спраглий віл 106, Довірлива усмішка 124, Втрутилась співчутливо пані 126, Квилить пронизливо 130.

б. Від дієслів на *-а́ти* в нашій мові досить легко творяться прикметники на *-а́льний* (замість форм на *-чий*), напр. у Королевої: Лікувальне коріння 109, Шматочки недотикальні навіки 103, Столик з писальним приладдям 12, Писальне приладдя 69, Притягальний самоцвіт 57.

в. Прикметники на *-ний* по корені на приголосну так само легко замінюють старі форми на *-чий* (і *-мий*): Допоміжна варта 45, Острів невидний 46, Хоралом невловних звуків 105, Неперехідні пущі 109, Непоборною фортецею стоїть свята гора 17, Гусне в серці нестерпний жаль 4, Нестерпно боліли ноги 49, Переплетену нетемнівними перлинами щастя 92, Питну воду брали 45, Набрали питної води 48 (пор. чеське: pitná voda), Підпис зроблений розбірно 94, Шелестіли тужно 110. Форми на *-ний* (з приголосною перед ним) часом замінюють і старі форми на *-мий.*

г. Форми на *-кий* теж заступають форму на *-чий,* почасти інші: п'янке́ вино, ворушки́й, витке́ волосся, шелестка́ стерня. Гарного приклада подає Рос.-Укр. Сл. ВУАН І. 192: Держки́й човен, — хоч би ми й усі посідали, то здержить. У Королевої: Рвучкий вітер 5, Рвучкий Василь 109, Рвучким рухом 130.

4. Діяльні дієприкметники минулого часу закінчувались удавнину на *-вший, -ший.* Ця форма давно вже зовсім заникла в нашій мові, передавши свої функції прикметникам на *-лий.* Цих форм у нашій мові надзвичайно багато, бо вони панівні в нас. Напр.: У Н. Королевої: Зблідлим голосом 30, Набридлі правди 1, Ховаючи голову за звислою скелею 5, З-під навислих брів, 79, Жують обвислими губами 103, Згаслий голос 29, Зголоднілі вовки 51, Нагорілий ґніт 47, Гне здеревіле стебло 106, Вона скам'яніла 110, Розквітлу троянду 80, Символ воскреслої душі 64, Усміх воскреслої Беати 124, Рве завмерлі листочки 106, Молитва за померлого короля 7. Плакало тіло померлого 24, Померлі брати відпочивали 61, Скороминулої хвилини 37, Залиті примерклим світлом 8, Запалими очима 16, Запалі очі 127, Вогники запалих очей 137, В чорну щілину, зарослу мохом 40, Стиснув зрослі брови 54, Лінія зрослих брів 2, На незарослу вовною долоню 83, Писав ослаблою рукою 19, Висохлий король 35, Висохле морське дно 123, Довкола висохлої постаті 58, Висохлим потоком річища 51, Від крови неосохлий меч 114, Кинув плаща на непросохлу лавочку 141, Спитав пересохлими устами 73, Приєднавшись до відсталих їздців 64, Книга доспілих думок 63, Не помічав остовпілих вірників 23, Вітер, насяклий димом 106, Потемнілий від часу образ 21, Тіні в потемнілій ночі 50, Сидить, немов стерплий 98, Стерпле серце 129, Він витягся нерухомий і втихлий 43, Протяглий спів 71, Подих від прохололого джерела 68, В розцвілому саді 140 і т. ін.

5. Дієприкметники минулого часу пасивні (переємні) на *-мий* давно позникали в нашій мові й стали прикметниками, напр. у Королевої: Ледве вловиме слово 15, Минали дні невловимі 74, Була нерушима думка 15, Він витягся нерухомий 43, Зачепив незримі струни 49. Але вживати форм на *-мий,* як чистих дієприкметників, не можна, бо вони чужі нашій мові, напр. у Королевої: Сморід викликав незносиму (ліпше: незносну, нестерпну) огіду 13, Нездійснимі (ліпше: нездійсне́нні) надії 96, Димом незчислимих (треба: незчисле́ннних) кадил 105.

Дуже часто старі форми на *-мий* можна передати формами прикметників на *-ний.*

6. Тільки пасивні дієприкметники минулого часу на *-ний* та на *-тий* позостались незмінні в нашій мові. Їх дуже багато: Таємницею сповитий 57, Шлях незбагнутий 88, Лист з розломаною печаткою 93.

Часом бувають дієприкметники на *-ний* і від дієслів на *-ся*, напр.: Вона була усміхнена 68, Лице стало розрадуване 74, Адам не був розрадуваний 124.

Оце система сприкметникованих дієприкметників у нашій мові. Подав я їх тут тільки за одним твором Н. Королевої, бо вона, як бачу, дуже дбайливо попильнувала про них. Уміння вживати дієприкметники в сучасній їх літературній формі — це добра ознака культури мови письменника. Дуже добре вживає й любить ці форми Ю. Косач у „Чарівній Україні“. Сприкметниковані дієприкметники часті тепер у багатьох наших письменників, — бо вони люблять уживати їх за епітети. Але багато в нас є й таких письменників, що цих форм іще відповідно не опанували, — їх я головно й мав на увазі, пишучи цю статтю.

Іван Огієнко.

Ідея й форма літературного твору.

(Докінчення).

Говорити патетично про те, що на місці „спорохнявілих форм“ повстає реальний зміст (як же ж він може „повстати“, коли форми валяться?), нема потреби. Взагалі д. Решетуха попав у гробовий настрій: все в нього поховане, мертве, спорохнявіле, безкровне і т. ін. Тим часом так зле не є. Ідеї живуть і шукають все нового оформлення. Це змагання бачимо від часу, коли взагалі появився перший мистецький твір на світі. Якби форма не була суттєва, якби вона не була жива, вона не розвивалася б і не змінялася протягом стільки віків. Тим часом маємо безліч старих, давніх ідей, проблем, що тривожать людство від непам'ятних часів, і все стають наново свіжі, власне завдяки новому оформленню. Кожний мистець слова старається ще раз і ще раз схопити ці ідеї в усій їхній величі. Це змагання бачимо й у минулому, бачимо його й на наших очах. Що більше, кожний мистець підшукує й творить нові форми, щоб тільки якнайкраще висловити свої ідеї й проблеми. Одні й ті самі проблеми виринатимуть іще не раз у все новій і новій формі. Це й є змагання мистецтва, — знайти для вислову ідей якнайкращу форму. І погоня за цією формою відбувається в безконечність. Ідею дає поетові окруження, він знаходить її готову, витворену, накинену людством, суспільністю, нацією, класом і т. д., і т. д. Поет шукає тільки форми, способу підходу, схоплення, вирізьблення цієї ідеї, щоб вона вийшла всебічно освітлена й могла ввійти в царину мистецтва. Форми мистцеві ніхто дати ані накинути не може, — вона в цілості мусить бути витвором власного, найглибшого „Я“ мистця. Ідей і проблем безліч, треба їх тільки брати, замкнути в поетичний образ і подати. Але чи кожний може це зробити? Не можна себе потішати, що коли є ідея, то вона вже певно знайде собі відповідну форму: наші визвольні змагання — це важлива проблема, що може достачити тему до неодного мистецького твору, але чи ж всі її дотеперішні оформлення не заслужили на назву макулатури?

Це висовування ідей у будьякій формі (форма без ідеї, як уже сказане, не існує й існувати не може) веде до помилкового оцінювання літературних творів і до „збагачування“ літератури такими творами, що на це зовсім не заслугують. Час уже найвищий, щоб наша література перестала бути тільки „учителькою“ народу, носієм і пропагатором кличів національних, релігійних, суспільних і т. ін. „Віддай цесареві, що цесареве, а Богові, що Боже“; політично нехай освідомлює партія, релігійно — церква. Багато краще зробить це газетна стаття, проповідь, віче, мітинг, популярна брошура, виклад, але не літературний твір. Колись, як до літератури зачислювали все, що тільки було писане чи друковане, — це мало місце, тепер — ні. Нам вільно оцінити твір з боку національного, релігійного чи іншого, нам вільно навіть у всіх творах своєї, чужої, чи всесвітньої літератури шукати тієї чи тієї ідеї, але признаймося до того, що ми

дивимося на нього не як на мистецький твір, але що ми підійшли до нього з національного, релігійного чи соціяльного боку й так його оцінили. Тоді буде все в порядку. Лікар може оцінити твір, шукаючи в ньому відповіді, чи дієві особи живуть по припису гігієни, й може переконатися, що їх життя — це заперечення цих засад. З його погляду твір безвартісний. Але чи ж він через те стає мистецько безвартісний? Коли ідея твору національна, чи яканебудь інша, мусимо це ствердити, але, ради Бога, не берім цього за підставу оцінки мистецькости чи немистецькости твору! Літературний твір має свою окремішність. Література не має тих самих завдань, що суспільна, чи політична діяльність. Вартість твору не залежить від партійної приналежности автора, ані від соціяльно-політичних гасел чи ідей, висловлених у творі. Маємо всяку критику: націоналістичну, марксистську, релігійну, радикальну і т. д., і т. д. у безконечність, не маємо тільки однієї... літературно-мистецької. Кожний шукає в творі своїх „ідей", кожний ставить за conditio sine qua non, щоб літературний твір містив його світогляд, бо йнакше він нічого не варт! Ніхто не хоче розуміти, що література до цього не покликана. Літературний твір самостійний, йому належиться самостійне трактування, його не можна й не вільно ставити нарівні з якимись популярними брошурами. Раз визнається самостійність і окремішність мистецтва й раз признається, що твори літератури належать до цього мистецтва, то їх треба й оцінювати з мистецького боку. Не можемо бути зарозумілі й наївні та вірити, що наш світогляд найкращий, бо наші противники на цій самій підставі можуть вірити, що їх світогляд теж найкращий. Отже, як можна на цій підставі оцінити твір? З того факту, що автор твору вложив у нього таку чи іншу ідею, ще не виходить, чи він митець чи партач. Тому то наша критика така мізерна, й панує в ній така безшабашна розбіжність, бо хоче, щоб літературний твір ішов по лінії поглядів кожного поодинокого критика. Трудно вимагати, щоб література складалася тільки з творів одного світогляду. А якби навіть так було, то хто розв'яже Ґордієвого вузла й вирішить, який саме має це бути світогляд? А в чому лежить вселюдська вартість архітворів? Адже людство складається з безлічі проблем, світоглядів, питань, квестій, поглядів, заінтересувань, змагань, що взаємно себе виключають, і жоден архітвір не в силі відповісти й задовольнити усіх цих світоглядів нараз, не в силі піти рівночасно по лінії кожного з них. Мусить з одним покриватися, з другим іти врозріз. А все таки загальнолюдську вартість має. В чому секрет?

Усі тенівські теорії, соціологічні та марксоленінські школи в дослідах над літературою, що вірять, наче б то літер. твір був вислід обставин, раси, середовища, моменту і т. п., не вияснюють його. Вони тільки вказують на його генезу, на те, як він родився, але не вказують на те, щó в ньому є, щó він в собі криє. Тим часом слід вийти від твору, як самостійного буття, від його проблем, від того, щó він у собі криє, дійти до індивідуальности поета, й аж цією дорогою дійти до тих елементів, що їх Тен чи Маркс ставлять на першому плані. Бо щоб було не знати скільки моментів, рас, середовищ, коли не буде індивідуальности поета, мистецький твір не заіснує. Ці теорії прослідили твір однобічно й з'ясували тільки родовід ідеї як такої, прослідили сили, що зродили її, але не дали відповіді, як вона виглядає в індивідуальному схопленні й зрозумінні поета, не дали відповіді, якими шляхами дійшли ці ідеї до мистецтва, який процес вони перейшли, щоб стати літературним твором, не дали відповіді щодо форми та мистецьких засобів, завдяки яким ця ідея ожила й заслужила на назву літературного твору. Ці теорії не вияснюють якраз того, що в мистецтві найважніше. Бо що ж зробити б тоді з лірикою? Справді можна сказати, що й вона — виплив обставин і середовища, що серед нього живе поет. Але ж вона ніколи не є безпосередній їх виплив. Вона випливає тільки дуже посередньо з обста-

вин, що глибоко запали в несвідому частину психіки поета. Фройд назвав би їх комплексами, що з них навіть сам поет не здає собі ясно справи. Ця критика звертає увагу тільки на те, що поза автором, а не числиться з готовою індивідуальністю, що є синтеза всіх цих діючих сил і що є безпосередня причина повстання літературного твору. Критика мусить вийти від твору, дійти до індивідуальности поета, а вже звідси до середовища й усіх тих сил, що склалися на індивідуальність творця й викликали літературний твір. Вихідною точкою мусить бути готовий твір, бо доки його нема, не можемо зустрінутися з індивідуальністю творця, ані не можемо говорити про вплив середовища.

Твердити, що „коли чуємо якесь слово, то поки оцінимо його вартість, хочемо знати, з яких уст воно вийшло“, трохи ризиковно. Не все великі мистці, що з-під їх пера виходять гарні ідеї, є „щирі й характерні“. Дуже часто національних геніїв окружується омофором святости, щоб не тратили в очах загалу. Адже Шатобріян написав свій найкращий твір про християнство тільки тому, що довідався від видавців, що атеїстичні твори не поплачуються! Зрештою прошу прочитати про це питання книжку Бой-Желенського: „Bronzownicy i bronzownictwo“. Можна бути людиною слабосилою й написати геройську поему, можна бути людиною нікчемною — й великим артистом. Чи всі великі мистці мали кришталевий характер? В багатьох випадках може якраз навпаки. Факт, що люди сумнівної моральної вартости можуть бути мистцями й вкладати в свої твори гарні ідеї, має своє психологічне вияснення. Фройд і його психоаналітична школа твердять, що кожна людина шукає в мріях заспокоєння своїх нездійсне́нних у реальному житті бажань, змагань, браків і недостач, головно таких, що понижують і роблять її меншевартою. Щоб надолужити собі ці браки, людина віддається мріям наяві, в яких усі свої бажання може по своїй волі заспокоїти. Задоволення при цьому таке саме, якби було в випадку дійсного заспокоєння цих недостач і бажань. Очевидно, мрії одних — менше інтенсивні, других більше, одні обмежуються тільки до мрій, другі вміють зафіксувати їх у поетичний твір. Отож поет, що сам алкоголік і відчуває це, як прикрість, а не в силі їй протиставитися в реальному житті, пише твір, просякнений ідеєю прогібіції (пор. Сінклер: „Мокра парада“).

Помиляється д. Решетуха, коли твердить, що Шевченко перестав би бути мистцем, коли б став співати про „Парашу“. Про що б не співав Шевченко, — чи про „Ганну“, чи про „Парашу“, як співав би по-мистецьки, був би мистцем. Ми могли б осудити його творчість з іншого боку, ми могли б визнати його вплив шкідливим із національного погляду, але ніколи з мистецького. Ми могли б не любити з патріотизму його творів, могли б назвати його національним зрадником, але тут входили б у гру моменти національно-політичні, але не мистецькі. Адже багато наших земляків працювали для чужої літератури (Гоголь, Короленко), але вони все таки мистці. І чи Шевченко тільки тому мистець, що „оспівував таки нашу Ганну-наймичку“? Чи як оспівав Івана Гуса — перестав уже бути мистцем? Взагалі д. Решетуха твердить, що той твір вартісний, який торкається наших ідеалів. Такий твір може бути нам дорогий, бо тут входить у гру чуттєвий момент, але не все це мусить бути справжній мистецький твір. Думаю, що нашим письменникам слід вийти поза рідний загумінок. Вкінці нехай це буде наша „верба“ й „дівчина“, але нехай буде так опрацьована, щоб набрала цих уселюдських, — щоб заінтересувала не самих нас, але знайшла відгомін у світовій літературі. Підійдімо до нашого села так, як це робить Гамсун, Остензо, Реймонт, а побачимо, що не лише ми захопилися нашою „вербою“. Чи ж поза описом зверхнього життя більш нічого нема в житті нашого села? Чи ж наш селянин не має душі, ідей, проблем, змагань, чи ж під зверхніми декоративними акцесоріями не криється щось глибше, не криється душа цього селянина з безліччю нюансів? Адже Самчук, Журба вже хоч

би до деякої міри показали, що так не є.

Коли йде про змагання усталити естетичні права, то треба признати, що таке змагання є: інша була естетика псевдокласична, інша романтична (метафізична), інша сьогоднішня (психологічна, що старається усталити ті психологічні права, що на них родяться наші естетичні почування). Зводити естетичні почування до одного знаменника нема потреби. Переводити порівняння між естетичними почуваннями людини первісної, селянина, дрібноміщанина й людини справді культурної та інтелігентної — це річ не літературної критики, чи теорії літератури, а річ естетики й її теоретиків. Все таки, коли візьмемо естетичні почування людини первісної, то для всіх первісних людей вони будуть у засаді однакові, так само, як у селянина чи в інтелігента. Порівнювати естетичні почування первісної людини й людини справді культурної, це порівнювати дві різні й нерівні величини. Різниці в психіці й інтелекті культурної й первісної людини такі великі, що їх зовсім не можна ставити на одній площині.

Не можемо заперечити, що поза нашим суб'єктивним смаком існує якась вища вартість. Пересічна навіть інтелігентна людина волить слухати в музиці народні, легкі мелодії, ніж твори великих мистців тонів у виконанні симфонічних оркестр. Це діється з браку відповідної музичної освіти, що дала б нам ключа до зрозуміння цих симфоній. Але це не доказ, що твори Баха, чи Вагнера не мистецькі. Профан, що любується в криміналістичній, сенсаційній чи бруковій лектурі, зовсім не зворушується тим, що якісь архітвори, що їх вартість визнали знавці літератури, перетривали цілі століття. Брак смаку в цього профана не відбирає цим архітворам їх мистецької вартости. Тому не буде ніколи спільних основ, чи критеріїв оцінки для загалу читачів і для одиниць, що ціле своє життя присвятили дослідам над літер. творами. І цим пояснюється, що пересічний читач так радо звертається за порадою до критиків і знавців літератури. Твір, прийнятий прихильно критикою, що відкриє його вартість і дасть читачам ключа й вказівки до його зрозуміння й відчуття, буде мати поводження в публіки. І коли я писав, що правдиво мистецький твір мусять **усі** визнати за вартісний, то я не мав на думці всіх людей від первісних до інтелігентів, але я мав на думці всіх тих, що займаються літературою, отже в першу міру критиків, бо ціла моя стаття відносилася до критиків.

Приклад з „глечиком кислого молока“ й естетичними почуваннями, що їх викликував у хорого-сухітника, мало переконливий. Найбільший сучасний теоретик естетики Бенедетто Кроче твердить, що під естетичну оцінку можуть підпадати тільки мистецькі твори, — а мистецтво, на його думку, це вислів. Все, що не є індивідуальний вислів почувань, вражінь і т. ін., не є мистецтво. Тому домагається відмежування мистецтва від усяких інших проявів діяльности, що мають на меті користь, знання, приємність. Так само твердить, що навіть явища природи, що роблять на нас враження краси, не можуть стати за предмет естетичної оцінки, бо вони не вислів. Якщо ми навіть знаходимо в них красу, то це плід нашої індивідуальної уяви; і тільки тоді, коли ці враження приберуть форму мистецького образу, вони можуть підпасти під естетичну оцінку.

Судова Вишня. М-р В. Барагура.

Складня української мови.

I. Словосполучення.

3. Головні типи згоди.

4. Приросток по- в дієслові-присудку.

6. Крім згоди в числі, роді й відмінку, українська мова часто знає ще цікаву згоду присудка зо своїм підметом чи об'єктом іще й дієслівним **приростком**. Справа в тому, що українська мова знає дієслівні приростки прості й складені, й уживає їх у певних окреслених випадках.

Українська мова кохається в складених дієслівних приростках *пови*-, *повід*-, *поза*-, *пона*-, *понад*-, *попере*- й т. ін. й легко вживає їх у часі минулому та будучому (ніколи в теперішньому). Цим занадто частим та легким вживанням складеного дієслівного приростка українська мова помітно вирізнюється серед інших слов'янських мов, що цього явища в такому великому числі не знають.

Коли підмет у множині, а його дієслово-присудок визначає закінчену дію (час минулий або давноминулий), або дію, що конче відбудеться, а особливо коли й об'єкт у множині, тоді дієслово-присудок конче приймає приростка *по*-. Напр.:

Він:	*Вони:*
заснув	позасинали
сів	посідали
вибіг	повибігали
навів	понаводили
зубожів	повбожіли
перекинув	поперекидали
угадав	повгадували
закинув	позакидали
видурив	повидурювали
забагатів	побагатіли
вижав	повижинали
виріс	повиростали

Ось трохи на це прикладів. Чуб. II: Вони повпивались 362, Уже старі повмирали 429; V: Ми повиростали 857, Воли та корови — все повиздихає 867. М. Вовч. І. 112: Повибігали якісь панночки. Її „Посм. опов.": Синиці, шпакионазлітуються 10. Мирн.: Хіба р. в. 25: Голови шовковими хустками пов'язують. Ном. ч. 7894: Всі собаки повиздихали. Стор. II. 124: Повитикались ті скелі. Греб. 387: Пташки поодлітали. Г. Барв. 190: Вікна в землю повгрузали. Кв.: Дівчата повбіраються.

В „Кобзарі" Т. Шевченка це звичайна річ: Вони з холєри повмирали 423, Старі заряня повмирали 463 (але: Пан умер 394). Повсихали три явори 299. Повсихали сади зелені, погнили біленькі хати, повалялись, стави бур'яном поросли, неначе люди подуріли 396. Раби посходяться докупи 527. Паничі на третє літо поз'їжджались 358. Дівчата аж понедужали за ними 372. Самі потруїлись тим зіллям поганим 399.

Те саме явище відбувається й при дієприкметнику минулого часу на -*тий* або на -*ний*: Він узутий, але: Вони повзувані, Яйце зварене — яйця поварені. М. Вовч. І. 112: Стежки вже жовтим піском повисипувані. Ном. ч. 1183: Пані повзувані. Ів. Лев. Пов. 145: Були повироблювані клумби для квіток. Рудч. Казки II. 173: Стоять мажі, шкурами повкутувані. Свидн. Любор. 311: Всі двері повідмикані були.

Коли об'єкт у множині, а присудок-дієслово визначає закінчену многократну дію, а до того й підмет у множині, тоді цей присудок так само конче приймає приростка *по*-. Напр.:

Його, одного:	*Їх, багатьох:*
убив	повбивав
збештав	побештав
збудив	побудив
звалив	повалив
збентежив	побентежив
одягти	повдягати
виберу	повибираю
роздзявив	пороздявляли
вибудував	повибудовували
вивести	повиводити
вивіз	повивозив
замів	позамітав
надів	понадівав
нагодував	понагодовував
перевернув	поперевертав

Ось на це приклади. Котл. „Енеїда" IV. 34: Полковників понаставляли. Чуб. II. 130: Бродяг понапускав; III: Повідривала всіх 105, Повидираєш очі 157; V: Назад руки їм позав'язували 995, Вони сірі воли повпрягали 1051. Рудченко: Казки: Той кінь їх повбивав І. 156, Пиріжечки повибіраю з печі II. 6, Повидовбував йому очі 28, Ви мені очі повибиваєте 103, Можна всі бочки повивозити 151, Пан звелів, щоб повигонили кури 155. Шевч.: Бодай кати їх постинали 367. Ів. Лев. Пов. 6: Чимало дочок повидавав уже заміж. Драг. 337: Поодрубувала голови. ЗОЮР І. 103: Наші татар повбивали й повернули додому. Сл. Ак. Н. І. 74: Побравши вони коси, та й пішли косити.

Коли декільки осіб роблять одну річ, то такого *по-* не вживаємо: Він зробив хату — Вони зробили хату, але: Вони поробили хати.

Коли якась дія чиниться в багатьох місцях, тоді конче присудок має таке *по-*:

В одному місці:	*В багатьох:*
Виступила вода	повиступала
прорвалась	пороривалась
вигнило	повигнивало
навалило	понавалювало
намело	понамітало
нанесли	понаношували

Напр. у Шевченка: На ногах і на руках повиступала од стужі кров 277, Козацькая кров позасихала 338.

Так само вживаємо *по-*, коли щось робиться багато раз: Понаводив хлопців, Повисьорбували все. Рудч. Казки II. 16: Понаносив намиста. Шевч.: Якби тобі довелося в нас попанувати 449, А я косу розплітаю, з дружиною походжаю 176, То виринав, то потопав 1.

Коли щось робиться багато раз, аж до пересищення, до обридження, тоді присудок приймає в нашій мові приростка *попо-*. Це дуже помітна ознака української мови, бо цього *попо-* не знають інші мови. Вживається цього *попо-* надзвичайно часто й легко, особливо в живій народній мові. Напр. Котл. „Енеїда" II. 25: Уже і так пополякали. В „Кобзарі" Т. Шевченка: Попоміряв і я колись, щоб його не мірять 22, Я їх чимало попоїв 196, Ось я тебе попомуштрую 440, Зимою в Київ одвезли і там у школу оддали, і там чимало поповчили 474. Твори М. Вовчка I: Провела його, поплакала 20, Поплакала там 22, Попомучилась вона 45; її ж „Посмертні оповідання" 1910 р.: Потім, попоплакавши обоє, узяла мене за руку 7. Г. Барв.: Попосмутував я на чужині 407, Що я попотужила, що я попонудила, що я пополамала рук 433, А то б я попостояла 498. Рудч. Казки II: 161: Ті його попобили. М. Рильський: Пан Тадеуш: Попоїсти дать 302.

Старослов'янська мова звичайно не нотує цього явища. Напр. в Апокаліпсисі Івана читаємо: И старцы падоша 5. 23 (і старші попадали), Царіє скрышася 6. 15 (царі поховались), Падите на ны и покрыйте ны 6. 16 (попадайте на нас і позакривайте нас), И падоша на лицы 7. 11 (і попадали на обличчя) і т. ін. Або ось приклади з Псалтиря, тепер перекладаємо: Вони пороздзявляли (ц. сл.: отверзоша) на мене пащі свої 22. 14. Та попадали (ц. сл. падоша) ті, що чинять вони беззаконня 35.13. Форми на *пови-*, *поза-*, *пона-*, *попере-* дуже рідкі в давній мові.

Але все таки ці форми прориваються в давніх пам'ятках, хоч і не часто. Остром. Єв. 1056 р. Мт. 21. 35: Ового же оубишя, а дроугаго камениимь побишя. Збірник 1073 р.: Правьдьно бо єсть и повеселитися и поалкати 196, Члвкъ погоубляєть своя поути 165.

Але в пам'ятках, де жива мова пробивається сильніше, там форми з *по-*, а навіть із *попо-* не рідкі. Напр. Слово о полку Іг. XII в.: Свати попоиша, а сами полегоша за землю Рускую. Слово Дан. Зат.: Злая жена всю жизнь мужа своєго погубляєть. Іпат. Літ. 6657 р.: Стражьє же Изяславли, то видивше, пополошишася. Лавр. Л. 6647 р.: Дошедше Горины, пополошившеся, бѣжаша. Пересопницька Євангелія 1556 р.: На пути попрацуйся 69.

Крехівський Апостол десь 1560-х років знає форми з *по-* вже часто: Поблудили у вѣри 506. Як би их позабивати (ц. сл.: оубити) 26. Поздыхала третяя часть 617. Много людей померло 618. Помордовали людей 620. Поприсегаю вас 494. Попродавали 21. Во што ж ся єсте похрестили 101.

Ось іще приклади з „Скарбниці потребної" 1676 р. нашого письменника Іоаникія Галятовського: Володи́меръ церкви побудовалъ 1 (але: Святослав будовалъ церкви 15, інше значення), Инши познаходили великіи таблицы 6 (але з іншим значенням: Штуки великіи знаходят 6).

Правильне вживання складеного приростка на *по-* належить до тих явищ, що набуваються в нашій мові природно. Власне це *по-* в теперішній час сильно затирається в літературній мові, бо покоління молодих наших письменників мало слідкує взагалі за своєю мовою. Але,

як виразну нашу ознаку, таке *по-* треба залюбки культивувати, як то робили старші наші письменники, взоруючись на живій народній мові.

5. Присудок у множині при підметі в однині.

7. Коли за підмета править займенник: дехто, кожен, кожне зо збірним значенням, то присудок може бути й у множині. Напр. Підмогильний: Місто: Через годину дехто достали свої харчі назад 127. Л. Українка, т. III: Розлучились тут найстарші, кожний різно подалися 129. Плакали дехто, Мордовців: Мал. літ. сб. 1859 р. ст. 51. Це дуже стара форма, відома давньоєврейській мові; пор. Кн. Буття 44. 11: І розв'язали кожен мішка свого.

8. Коли замість множинної назви народів: турки, німці, татари й т. ін. вжито однинної: турок, німець, татарин, то тоді присудка ставимо також ув однині; це саме робимо й при їнших деяких словах. Ця форма надзвичайно стара, бо вона часта вже в давньоєврейській мові в її найдавніших пам'ятках; напр. у „Книзі Буття" (Berešit) читаємо: „Потомству твоєму Я дам Кенеянина, і Кенізеянина, і Кадмонеянина" 15.19. У мешканців цього краю, у Кенаанина й Перизеянина 34. 30. Або в Псалмі 76. 2: Бог знаний у Юди, Його ймення велике в Ізраїлі. Так само дуже часта ця форма в мові грецькій, де вона відома з найдавнішого часу; напр., уже Геродот уживає в своїй Історії 8. 108 форми однини ὁ Πέρσης, ὁ Μῆδος у значенні цілого війська персів чи мідян.

Дуже рано появилася ця форма й у нашій мові, й широко відома по всіх говорах. В Литовській Метриці 1510 р. т. 194 ст. 531 знаходимо: Списане людей и земль, которыє роздано Москвѣ (= москвинам).

В нашій мові, особливо в живій, це звичайна форма. Напр. у „Кобзарі" Шевченка цих форм повно: Опанував запорожцем поганий татарин 327, Москалі за Дунаєм турка воювали 282, Турка пошукати 204, Текучи в землю половчана 560, Пташечка зраділа і защебетала 541, У гаї пташка не співає 296, Пташечка тихне 319, Раду радять, як на турка стати 143, Будем жити, вино пити, яничара бити 147, Степи мої запродані жидові, німоті 149, Могили москаль розриває 149.

Крім назви народів таке саме узгодження часто маємо й ув інших випадках. Взагалі, вживання однини замість множини часте по всіх мовах. Напр. ці форми добре знає т. зв. біблійний стиль. Так, у Книзі Буття читаємо: І маю я вола та осла, і отару, і невільника, і невільницю 32. 6. А я був би відіслав тебе з бубном і арфою 31.27. Сини Якова напали на місто „й пограбували все, що було в домі" 34. 29. Господь щастить у руці його 39. 3. І все, що він мав, він віддав у руку його 39. 4. І з'їсть птах тіло твоє 40. 19. І сказав фараон цілому Єгиптові 41. 55 (цебто — усім єгиптянам). І Йосип продавав збіжжя Єгиптові (= єгиптянам) 41. 56. Або Апокаліпсис 2. 7: Хто має ухо, нехай чує. Те саме з Псалтиря: Ти пробачив провину народу Свого, цілий гріх їх (народу) простив 85. 3. Нехай посормлені будуть усі, що ідолу служать 97. 7.

Взагалі, в біблійній мові (давньоєврейській) при збірних словах: *земля, народ, люд* присудок стоїть у множині, що бачимо й у мові старослов'янській. Кн. Буття 41. 56: І ціла земля прибували до Йосипа. Псалми: Будуть боятися Господа ціла земля 33. 8. Співайте Господеві, ціла земля 96. 1. А народ Твій будуть тішитися 85. 7. Кн. Вихід: Відпусти народ Мій, і нехай святкують у пустині 5. 1. Пс. 78. 1: Послухай, мій люду, науки Моєї, нахиліть своє ухо до слів Моїх уст. Ірмос на Різдво: Пойте Господеві, вся земля!

6. Згода в стягненім реченні.

9. В стягненім реченні при двох чи декількох підметах присудка ставимо звичайно в множині. Шевченко: Батько й мати одцурались 164, Батько-мати не сплять, на сторожі стоять 400, Заговорять і Дніпро, і гори, Осталися сиротами старий батько й мати 18, Зо мною остались Данило та Пріся 483, І дід і баба у неділю на призьбі вдвох собі сиділи 230, Не чули вже тих ре-

чей ні батько, ні мати 20, Праведно жили старий козак і діток двоє 194. Л. Українка: Вечірня й ранішня зорі III. 204, Хай з голоду хоч пухнуть жінка й діти III. 215, Я тільки та тінь моя власна мовчазна по вулиці йшли IV. 31, Твій батько й брат запевнили мені те слово VI. 184, Це примус і ненависть промовляли VI. 189, Замовкли миттю і голос, і розмова VI. 196.

Ця форма узгодження, як зовсім логічна з походження. відома з найдавнішого часу по багатьох мовах. Так, вона звичайна в давньоєврейській мові; напр. у Книзі Буття 22. 5 читаємо: А я й хлопець підемо (це саме маємо в текстах: гр., лат. і стар. сл.); 33. 6: І підійшли сюди служанки й їхні діти та й уклонилися. 44. 14: І ввійшли Юда й брати його до дому Йосипа. Або в Псалтирі: А ласка та правда Твоя будуть завжди мене стерегти 40. 12, Разом дурний і невіжа гинуть 49. 11, Серце моє та тіло моє кричать 84. 3.

Але в цих випадках може бути узгодження не логічне, цебто в множині, але й формальне — з найближчим підметом, а тоді воно в однині. Ця форма узгіднення так само надзвичайно стара й відома багатьом европейськім і семітським мовам. Так, уже в давньоєврейській Книзі Буття (Berešit) читаємо: І сказав її брат та мати її 24. 55. А потім підійшов Йосип та Рахель і вклонилися 33. 7. І прибув Хамор та Шехем до брами свого міста 34. 20. Або в грецькім і церковнослов'янськім 1 лист ап. Петра: Благодать вамъ и миръ да умножится 1. 2, Да вѣра ваша и упованіє будетъ на Бога 1. 17. Апокаліпсис 20. 11: Бѣжа небо и земля.

Ця форма узгодження часта в українській мові як живій, так і літературній. Напр. у Піснях П. Чуб.: Да бещасная да волокита да журба мене вбила 23, Та не взяла дівчиноньки ні сон, ні робота 366. Часто в „Кобзарі" Шевченка: Був собі дід та баба 229, Козак та дівчина лежить 6, Залізняк, Гонта з свяченим гуляв 123, Зов'яне марно у палатах краса і молодість твоя 472, Тільки дівчата та соловейко не затих 301, І дурень і мудрий нічого не знає 56. Л. Українка IV. 67: Там розкіш панувала й мертва тиша. Підмогильний: Місто: Гордощі й радість в серці їхньому буяла 185.

Коли по двох підметах є сумарне слово в однині (*все*), тоді присудок узгіднюється з ним: Воли та корови — все повиздихає Чуб. V. 867.

10. До цієї форми близька та форма узгіднення, коли підмет має ще додаток „з ким" (це т. зв. орудний соціятивний), — такого підмета приймаємо за складеного, а тому присудка ставимо у множині. Це дуже давня форма. „Ключ Роз." 1665 р. 415: Пречистая Дѣва з Іосифом принесли Христа маленького до церкви. Котл.: Еней з Сивіллою глядили. Шевч.: У яр тоді сходилися батько з сином і брат з братом 255, Ярема з Лейбою прокрались аж за будинок 110, І брат з братом обнялися і проговорили 182. Л. Українка: Там сядемо з тобою IV. 24, Колись ми з дівчиною двоє кохались IV. 29, Марція з Публієм виходять у садок VIII. 83, Ми з Ганною все шиємо VIII. 142, Ми з братом знайшли VIII. 151. Квітка: Малор. пов.: Захарій з жінкою своєю ще держались 457.

Але не рідко в цім випадкові присудок буває в однині, що відоме вже з глибокої давнини. Так, у Шевченка читаємо: У терми сховався святий кесар з лікторами 515, Тільки вітер з осокою шепче 142, Вітер з гаєм розмовляє 142. Куліш: Ч. Р.: Мати з дочкою сіла в ридван. Олесь: З журбою радість обнялась. У Глібова, Твори: Стояв козак з дівчиною 344, Їхав чоловік з жінкою полем 397, Проклятий люд з собаками настиг 49.

Книга Вихід (Šemot) 1. 1. дає цікавого приклада, що пояснює саме повстання цієї форми: „Чоловік і дім його (= кожен з домом своїм) прийшли".

Звичайно, сюди відноситься й така форма з „Кобзаря" Т. Шевченка: Згадайте, як ви гарненько і я із-за решотки визирали 318, тут „ви і я" це — ви зо мною.

Коли в цій формі присудок логічно стосується тільки до одного предмету, тоді він конче в однині, напр. у Шев-

ченка: Аж ось з хлопцем старий сліпець шкандибає, бо „шкандибає“ тільки сліпець. Але в оповіданні В. Королева-Старого: „Милосердний самарянин“ 1938 р. читаємо: „А він з котиком іще тихше грались біля лежанки“ 22, бо грались обидвоє, — і хлопчик, і котик.

Звичайно сюди не стосуються ті випадки, коли *з* при об'єкті: І побачив Йосип Бен'яміна з ними, Книга Буття 43. 16.

7. Згода особи.

11. В українській мові, як і в інших слов'янських, звичайно маємо — при декількох особах — перевагу особи: першої над другою й третьою та другої над третьою. Через це при декількох особах підметів, коли між ними є особа перша, присудка ставимо в першій особі множини: Я, ти й він співаємо добре, Я й ти йдемо разом, Я й він будемо співати. Квітка, Малор. пов.: Я з батюшкою прийдемо 476. Коли ж між підметами нема першої особи, а тільки друга й третя, тоді присудка ставимо в особі другій множини: Ти й він співаєте добре. А коли підмети самі треті особи, присудок тоді в особі третій: Брат і сестра співають добре.

Таке саме узгодження осіб знає й мова давньоєврейська й інші давні мови. Напр. Книга Буття 22. 5: Я й хлопець підемо аж туди. Книга Вихід 3. 18: І прийдеш ти та старші Ізраїля до єгипетського царя та й скажете йому.

Це розрізнення родів, звичайно, видне тільки в часі теперішньому та будучому, а в часі минулому розрізнення формально не знати: Я й ти працювали. Книга Буття 41. 11: І снили сон однієї ночі я та він.

12. Коли підмет і не означений формально, як множина, але значенням він множина, тоді присудка можна ставити і в множині. Напр. у Шевченка: І вийшов до неї козак молоденький, і йдуть по долині 454.

8. Згода прикметникового пояснення.

13. Прикметникове пояснення згоджується зо своїм іменником у роді, числі й відмінку. Шевч.: Замість пива — праведную кров із ребер точать 253, Розпадеться луда на очах неситих ваших 253, І вийшов до неї з зеленого гаю козак молоденький 454.

14. Коли йменник має жіночу форму (на *-а, -я*), але чоловіче значення, то прикметника чи присудка ставимо в роді чоловічому. Напр. у Марка Вовчка II. 126: Був у неї собака з міді кований. Лепкий, „З життя“: А собака сидів і гордо держав перо 26. Куліш, „Чорна Рада“: А що ж ваш полковий суддя робить 322. Близький сусіда. Його милість прийшов. Малий хлопчина, Вороний. Шевченко: Де ти в світі подінешся з малим сиротою 15. Пісні, Чуб. V: Оженився сіромаха 382, Чом бурлака не женився 295, Де мій волоцюга 306.

15. Коли прикметник стосується до такого йменника, що його рід неясний, тоді прикметника часто ставимо в ніякім роді. Напр.: А. Свидницький: На стіні б л я ш а н е півпівника: куди вітер, туди й в і н обертався. Шевч.: Дівчата (дають) шажок міхоноші; задивляться чорнобриві: і босе, і голе 31.

16. Коли прикметникове пояснення стосується до кількох іменників, тоді воно або ставиться в множині, або згоджується з сусіднім іменником ув однині: Виднілися зелені ліс і гори, або: Виднілися зелений ліс і гори.

17. Коли маємо кілька прикметникових пояснень до одного йменника, то ставимо його в множині, часом і в однині: Біля нас мигнули русява й чорнява сестри. Шаную я цікаву й нецікаву книжку.

18. Сполучення ч и с л і в н и к а зо своїм іменником уважається за підмета (див. Складня II. 22), а тому прикметниковий додаток до нього частіше ставиться в назовному множини, рідше — в родовому множини (див. Складня II. 34-36). Вдавнину панував тут тільки назовний, як бачимо в мові старослов'янський, але десь із XV-XVI вв. не рідкий тут і родовий. Шевч.: Ой три шляхи широкії докупи зійшлися 229, Дві тополі високії одна одну хилить і без вітру гойдаються 398, Два трупи невеликих взяв на плечі 120, Два часовиї розмовляють 301. У Чубинського V, Пісні: Приїхали

два козаки, обидва однакі 103, Ой зійшли, зійшли два місяці ясних 96, Дві дівки косатих, два парубки усатих 439. Л. Укр. III, Поеми, 18: Вже минуло з того часу аж три довгі роки. Лісова пісня: Двоє маленьких діток виринають 6. — Див. про це докладніш у ч. II цієї праці, ст. 34-36.

19. Прикладка (appositio) найчастіше згоджується зо своїм іменником тільки у відмінку, а в роді й числі може й не погоджуватись, коли вона йменникова, напр.: жінка лікар, місто Київ, річка Дніпро. І нам, синам, передали свої кайдани, свою славу, Шевч. Дніпро, брат мій, висихає, Шевч. Прикладка прикметникова конче згоджується зо своїм іменником в роді й числі: Скоро побачу брата, любого мого. В старій мові прикладка дуже часто не погоджувалась і в відмінку (див. А. Потебня: Несогласованіе приложенія въ падежѣ, „Изъ записокъ" III 262-277): Поставиша єпископа Турову, именемъ Акимъ, Іпат. Літ.[2] 225. В сучасній мові такі випадки рідкі; пор. наші: Бачив пан-отця й пані-матку.

Як казав я в II ч. своєї Складні (ст. 141), прикладка — надзвичайно стародавня форма, добре знана в давньоєврейській мові. Узгодження цієї прикладки, напр. у Книзі Буття, таке, як і в нас: І сказав їм Ізраїль, їх батько 43. 11, І сказав до нас чоловік той, пан того краю 42. 33.

20. Відносний займенник *який, котрий,* чи й *він* узгоджується зо своїм іменником тільки в роді й числі, але не в відмінку, як що вони в різних реченнях (іменник у головнім, а займенник у підряднім): Дай, о Боже, і другим зазнати того щастя, яке тепер я зазнаю, Загірня.

21. Зменшені й пестливі йменники не вимагають по собі прикметника конче в такій самій формі; може бути: Червона калинонька, Калина червоненька і Калинонька червоненька (Потебня III 87-92).

22. Подібність до згоди часом буває й по йменниках: Дівка шинкарка — Дівча шинкарча (Потебня III 99).

23. Зв'язка в складеному присудкові згоджується зо своїм підметом у числі або й у роді, але йменник може бути неузгоджений: Вони були народ культурний.

9. Згода числівника.

24. Ч и с л і в н и к и в своєму розвої пережили різну долю, а тому й вимагають найрізнішого узгіднення. 1) *Один* — це прикметник, а тому узгоджується зо своїм словом у роді, числі й відмінку: один стіл, одна рука, одне дитя, одні діти й т. ін. 2) *Два* й *обидва* вимагали колись двійні, але тепер — тільки множини: два столи, обидва брати. 3) Зате *дві, обидві* вимагають конче двійні, що відоме по всіх українських говорах: дві корові, обидві нозі, дві дитині, обидві вербі, дві слові, дві вікні й т. ін.; цебто, при жін. і нік. роді позосталася ще двійня. 4) *Три* й *чотири* пішли слідом за два, дві, й узгоднюються в чол. роді з множиною, а в жін. та ніяк. роді — з двоїною: три-чотири воли, три-чотири вербі, три-чотири слові й т. ін. 5) Числівники складені, що закінчуються на 1, 2, 3, 4 узгоджуються так само, цебто узгоджують тільки останню свою частину, бож ці складені числівники вдавнину мали, а часто й тепер мають, злучника *і* між своїми частинами. Напр.: Двадесять и четыри старци, Апокал. 19.4. Так само: Сто і дві слові, Сто дві слові, Двісті одна хата згоріла, 1922 роки, Двісті чотири хаті в селі і т. д. 6) Числівники 5-20, 25-30, 35-40 і т. д. — це йменники, а тому по них нема узгодження, а керування родовим множини: 25 вікон, 137 слів і т. д.; в західньоукраїнських говорах маємо це й по числівниках на 1, 2, 3, 4: 24 хат, 102 верб і т. ін. 7) Числівники збірні: двоє, троє, четверо, п'ятеро і т. д. вимагають в узгідненні або множини, або неособово — ніяк. роду однини: Шепчуться двоє, Вернулися семеро, згинуло п'ятеро й т. ін. 8) Присудок при числівниковому підметі 2. 3. 4. 5... звичайно стоїть у множині: Сім козаків встали. Це дуже стара форма, пор. Книга Буття 41.30: А по них настануть сім літ голоду. Не рідка й форма: Сім козаків приїхало, див. Складня II. 21-34.

25. Коли в реченні є *„один одного“*, *„одна одну“*, *„одне одного“* (це власне додаток способу на питання *як*), то присудок звичайно в множині: Напр. іще в Мар. Єв. XI в. Лк. 12[1]: Ѣко попирахѫ дроугъ дроуга. Але з давнини знаємо в цій формі й однину; так, у Метриці Литовській 1511 р. т. 195 ст. 440 читаємо: Абы одинъ на другого рукою не сягавъ.

Те саме знаходимо й у мові сучасній. Напр. Пісні, Чуб. V: Одно одного не любили, Одно одного доганяє 242. В Творах М. Вовчка в I т. знаходимо: Як щиро любилися, та одно без одного й не жило 15, Одно на одного наступає 23, Пригорнулись одно до одного 43. Куліш 16: Нишком один на одного чигають. Коцюб. 12: Розбивали один одному голову. М. Рильський, „Пан Тад.“: Один до одного горнулися 216, Одна одну лякали 101. Рідко присудок може бути й ув однині: Один у одного пита, М. Рильськ. 177. Цікавий приклад знаходимо в „Кобзарі“ Шевченка: Дві тополі високії одна одну хилить і без вітру гойдаються 398.

Множинність присудка в цьому випадкові легко зрозуміла, бож тут два підмети. Ця форма дуже давня, бо знаходимо її не рідко ще в Книзі Буття. Давньоєврейська мова добре вияснює саме повстання цієї форми. Так, у Книзі Буття (Berešit) 31. 49 читаємо в оригіналі: „Нехай дивиться Господь між мною й між тобою, коли ми будемо сховані чоловік від товариша (друга) свого“ (iš mereehu, по-нашому: один від одного, старе: друг від друга). Ще приклад 37. 19: „І сказали чоловік до брата свого“ (iš el-achiv, по нашому: один до одного). Пор. у Шевченка: Щоб брат брата не різали 403. Сюди стосується й така форма: Вони тихенько „шушукались“ сусідка з сусідкою (В. Королів-Старий: Милос. сам. 56).

Іван Огієнко.

Замітки до лемківського словника.

Коли я в ч. 3 (63) Р. М. читав Лемківський словничок пера о. Ів. Буґери, тоді я пригадав собі статтю проф. Ів. Огієнка про „Словацько-українську спільноту в лемківськім говорі половини 18-го ст.“, уміщену в часопису „Sborník matice slovenskej“ XIV, р. 1936. Проф. Огієнко показав тут чехословацько-українську спільноту в сфері фонетики та морфології, що торкається лемківської говірки. Лемківський словничок о. Буґери, хоч і коротенький, показує цю саму чехословацько-українську спільноту в сфері лексики.

Порівнятимемо поодинокі слова та будемо користуватися головними джерелами чехословацької лексикографії, а саме: F. X. Kott: Česko-německý slovník, zvláště gramaticko-fraseologický I-VII (K); F. Bartoš: Dialektický slovník moravský (B); P. Tvrdý: Slovenský frazeologický slovník (T).

Багнітки = базки, порівн. bahnitka (K, B); брусьляк = камізелька, пор. bruslek, brusliak, із нім. Brustfleck (K, B, T); бібки = ягоди на ялівці, пор. bobek (K); вшеліяко = всіляко, пор. všelijak (K, B), všelijako (T); вжох = сильно вдарив, пор. žuchnonti (K); годи = Новий Рік (?), пор. hody (K, B, T); гвони = минулого року, пор. vloni (із фонетичного боку ідентичне слово); гіпснути = зскочити, пор. hopsati; гусьлі = скріпка, пор. husle; боґанчи = черевики, пор. baganče (Příruční slovník jazyka českého, T); брус = точило гострити ножі (ibidem); дійник = скопець на молоко, пор. dojnik (K); діганяти = бігти за ким, пор. doháněti (K, B), doháňat' (T); жентиця = сироватка, пор. польське żętyca (Karłowicz, Słownik gwar polskich) та чехосл. žencica (B, T); залинськім = два роки тому, пор. za lonským, до того також тут угорі vloni; кабат = спідниця, пор. kabát; коломаз = мазь смарувати колеса, пор. kolomaz; кошар загорода на вівці, пор. košár (K, B), košiar (T); кутач = гачок до печі, пор. kutáč (B, T); молодуха = молода, що йде до шлюбу, пор. mladucha (K, T); мишкар = валашник, пор. miškár (B

Г); **откаль** = звідки, пор. odkial' (T); **перлик** = тяжкий молот, пор. perlik (K, B); **припецок** = пор. pripecok (T); **поплета** = обмовниця, пор. popleta (masc. і fem. — не знаходжу ні в однім словнику, але сам цього слова вживаю, а саме для чоловіка, котрий конфузно говорить); **стріґа** = чарівниця, пор. striga (T); **шумний** = гарний, пор. šumný (T); **ярок** = потік, пор. járok (T).

Давніше публікував о. Буґера в Р. М. (річн. II, 1934, ст. 340-352) найчастіше вживані німецькі слова в лемківськім говорі. Новий його причинок містить також деякі слова німецького походження. Але цікава річ: всі ці слова фонетично й морфологічно теж спільні лексиці чехословацькій. Так напр. **райбати** (reiben), ч.-сл. rajbovati, **рура** (die Röhre, das Rohr), ч.-сл. roura; **фалечний** (falsch), ч.-сл. falešný. Із першої, вище згаданої статті о. Буґери цітую ще слова: фара, плуг, цибуля, фартух, талір, смакувати, шинк, шпунт, лотр, льосовання, шиковний, гандлювати, що так само в цій самій формі спільні чехословацькій лексиці.

В Лемківськім словничку знаходимо теж деякі слова мадярського походження, напр. **баюса** (bajusz), **сомар** (szomár), **топанки** (topánka), **югас** (juhász). Всі ці слова вживаються загально теж у всіх словацьких говорах.

Прага. Д-р Франтішек **Тихий**.

Давньоєврейська поезія.

(Докінчення).

Мова Псалтиря — високохудожня поетична мова, переповнена всіма ознаками першорядної поезії: гарною формою, живими й ясними порівняннями, одухотворенням природи й т. ін. Я тепер коротко спинюся на деяких особливостях форми давньоєврейського віршу та поетичної мови Псалтиря, подаючи приклади головно з перших двох книг Псалтиря, цебто з псалмів 1-72 мого перекладу з давньоєврейського оригіналу. Звичаєм, прийнятим у цілому світі, додане (чого нема в оригіналі) подаю курсивом (писаним).

Порівняння — окраса поетичної мови, й найрізнішими формами його переповнена біблійна мова поетичних книжок. Порівняння, як поетична форма, надзвичайно старе. Я тут подам трохи прикладів на порівняння тільки з мови Псалтиря, де їх дуже багато. Гарні порівняння з природи:

А сонце — немов молодий,
що виходить з свого накриття;
воно тішиться, мов той силач,
щоб пробігти дорогу. 19. 6.

Про доброго суддю читаємо, що

Він зійде, як дощ на покіс,
як краплі, що зрошують землю 72. 6.

Дуже багато порівнянь, узятих із буденного живого життя, через що вони завжди надзвичайно ясні, напр.:

Гнів, як міль, сточив око мов. 6. 8.
Огорнув їх там страх,
немов біль породіллю. 48. 7.
Твій язик — як та бритва нагострена. 52. 4.
І став я забутий від серця,
немов той небіжчик,
немов та розбита посудина. 31. 13.

Ясні порівняння навіть характеру менше реального:

Бережи мене, мов ту зіницю, дочку ока,
в тіні Своїх крил заховай Ти мене. 17. 8.

Багато реальних і ярких порівнянь про грішних, про їх долю:

Не так *ті* безбожні, —
вони як полова, що вітер її розвіває. 1. 4.
Нехай вони стануть,
немов та полова на вітрі. 35. 15.
Як дим розвівається,
так розвієш Ти *їх*,
як топиться віск від огня,
так несправедливі втечуть перед Богом. 68. 3.
Вони, як трава, будуть скоро покошені,
і немов та зелена билина — зів'януть. 37. 2.
І я їх зітру, як той порох на вітрі,
як болото на вулицях їх потопчу. 18. 43.

А ось простий, але величний малюнок долі грішних на тім світі:

Вони до шеолу зійшли, —
й смерть пасе їх, як вівці. 49. 15.

Багато порівнянь зо звіриного світу:

Щоб моєї душі не розшарпав, як лев,
що кості ламає й ніхто не рятує. 7. 3.
В укритті він чатує, як у порості лев 10. 9.
Він подібний до лева,
що прагне, щоб рвати,
він немов той левчук,
що сидить в укритті. 17. 12.

Псалтир переповнений реальними й надзвичайно мальовничими **картинами** найрізнішого змісту. Багато з них стають перед нами, як живі. Ось, напр., сильна й велична картина Божого гніву, пс. 18. 8-16:

Затряслась й захиталась земля,
і тряслися й тремтіли підвалини гір, —
бо розгнівався Він!
Із ніздер Його бухнув дим,
з Його ж уст — огонь пожирає,
жар запалився від Нього!
Він небо простяг і спустився,
а хмара густа під ногами Його!
Усівся Він на херувіма — й полетів,
і на крилах вітряних Він понісся.
Поклав темряву Він як заслону Свою,
довкілля Його — то темрява вод,
а мешкáння Його — густі хмари.
І на небі Господь загримів,
і Найвищий подав голос Свій, —
град і жар огняний.
Він послав Свої стріли та їх розпорошив,
і стрілив Він блискавками та їх помішав.
Показалися річища водні,
і відкрились підвалини світу, —
від сваріння Твойого, о Господи,
від подиху вітру із ніздер Твоїх!..

Або ось картина явлення Бога на землю, щоб судити праведних і неправедних, пс. 50. 1-3:

Пророк Бог над Богами — Госпóдь,
і землю покликав був Він
від схід сонця аж до заходу його.
Із Сіону, корони краси,
Бог явився в промінні.
Приходить наш Бог — і нехай не мовчить:
перед Ним пожирає огонь,
а круг Нього все буриться сильно!

Бог у гніві своїм страшний, і тяжко карає несправедливих. Люди глибокої давнини, автори псалмів малюють цю кару зовсім по-людському, як то буває в нашому грішному житті:

Устань же Ти, Господи!
Поможи мені, Боже мій!
Бо Ти вдарив усіх ворогів моїх в щóку,
потрощúв зуби грішним! 3. 8.
Встань же, Господи, — його попередь,
кинь його на коліна!
Мечем Своїм душу мою збережи від безбож-
[ного. 17. 13.

Зрозумійте ж це ви,
що ви забуваєте Бога,
щоб Я не схопив, —
бо не буде кому рятувати! 50. 22.
Поруйнуй, Боже, зуби їх в їхніх устах,
левчукам розбий, Господи, щелепи! 58. 7.

Божу допомогу псалмист часто описує реально й так же й уявляє собі її:

Воду мóрську збирає Він мов би до міху,
океани складає в коморах. 33. 7.
Полічив Ти тиняння моє,
помісти ж мої сльози до міху Свого,
чи ж вони не *записані* в книзі Твоїй? 56. 9.

Взагалі Псалтир переповнений реалістичними фарбами буденного життя. Ось картина роботи грішного й кари за неї, пс. 37. 12-15:

Зло замишляє безбожний на праведного,
і скреготе на нього своїми зубами!
Та Господь посміється із нього,
бачить бо Він, що наближується його день.
Безбожні меча добувають
та лука свого натягають,
щоб звалити нужденного й бідного,
щоб позарізувати *людей* простої стежки...
Та увійде їх меч до їх *власного* серця,
й поламані будуть їх луки!

Так само:

Женуся я за ворогами своїми, —
і їх дожену, й не вернуся,
аж поки я їх не поницу.
Я їх потрощу, — і встати не зможуть вони,
повпадають під ноги мої 18. 38-39.

Прокляттями на ворогів переповнений Псалтир. Ці прокляття завжди дуже мальовничі, сильні й реальні, напр. пс. 69. 23-29:

Нехай пасткою стане для них їхній стіл,
а їх учти — тенéтами!
Нехай їхні очі потемніють, щоб їм не ба-
[чити,
а їх клуби хай завжди хитаються!
Вилий на них Свою лютість,
а полум'я гніву Твого нехай їх доганяє!
Нехай їхнє село опустошене буде,
хай в їхніх наметах не буде мешкáнця!
Пошли ж гріх на їх гріх,
щоб вони не ввійшли в справедливість Твою!
Нехай скреслені будуть із книжки життя,
й хай не будуть записані з праведними!

Ось іще малюночок із пастушого життя, пс. 23. 1-2:

Господь — То мій Пастир,
а *тому* в недостатку не буду!
На пасовúськах трави Він мене покладе,
на тихую воду мене запровадить!

Або Божий гнів на Свою отару, пс. 74. 1:

Нащо, Боже, Ти *нас* опустив?
Чого димлять ніздрі Твої
на отару Твого випасання?

Ніжними фарбами малює псалмист беззахистну душу-одиначку праведної людини:

Від меча збережи мою душу,
одинáчку мою з руки пса!
Спаси мене від пащі лев'ячої
а бідачку мою — від рогів буйволів 22. 21-22.
Господи, — чи довго Ти будеш дивитись
[*на це?*
Відверни мою душу від їхніх зубів,
від левчуків одинáчку мою! 35. 17.

Любили євреї т. зв. азбуковний **акростих**, цебто кожний вірш псалма або кожний вірш цілого куплету, а то й декілька куплетів-строф розпочинали словом, що починається буквою за порядком єврейської азбуки. Так збудовані вірші псалмів 9, 25, 34, 37, 111-112, 119 і 145; те саме бачимо в Приповідках 21. 10-31, у Плачі Єремії 1-4 і т. ін. Єврейська азбука має 22 букві, через це, скажемо, псалом 25 мав 22 строфі, бо кожна строфа розпочинається буквою за порядком азбуки. Дуже цікава будова псалма 119: тут на кожну букву дано аж по 8 строф-куплетів-дистихів (за азбукою йде все другий вірш дистиху), а сам псалом, таким чином, має $22 \times 8 = 176$ куплетів-строф; а кожний дистих складається з рядка трислівного та двослівного.

Акростих — дуже давня форма віршу, добре відома в давній літературі вавилонській, самаританській, сирійській, арабській, і ін.; в слов'янській літературі акростих відомий уже з X-го віку, але в нас він поширення не мав. Звичайно, докладно віддати акростихову форму псалмів у нашій мові нема змоги.

Анадиплоза (анадиплозис) — така будова вірша-псалма, коли останнє слово чи слова одного куплету повторюються на початку наступного. Таких анадиплоз багато в псалмах 120-134. Напр.:

1. Свої очі я зводжу на гори,
   звідки прийде мені допомога.
2. Мені допомога від Господа,
   що створив небо й землю. 121. 1-2.

Або анадиплоза в кн. Суддів, розд. 5. 23, в високопоетичній пісні Дебори:

„Прокляніте Мероз“, каже ангол Господній,
Прокляніть, прокляніть його ме́шканців,
Бо вони не прийшли́ Господе́ві на поміч,
Господеві на поміч з хоробрими“...

Поетичне **повторення** найрізніших форм часте в псалмах. Напр. у величнім 136-м псалмі кожний із 26 дистихів закінчується так: „ki leolam chas'do — бо навіки Його милосердя“:

1. Дякуйте Господу, добрий бо Він,
   Бо навіки Його милосердя!
2. Дякуйте Богу Богів,
   Бо навіки Його милосердя!
3. Дякуйте Владиці з Владик,
   Бо навіки Його милосердя!

Або ось у пс. 29 велично повторюється „kol Jehovah — голос Господній“ у куплетах 3-9, а на початку повторено „дайте Господу славу — havu lajhovah kevod“:

Дайте Господу, Божі сини,
дайте Господу славу та силу!
Дайте Господу славу імення Його,
у пошані святині впадіть перед Господом!
Голос Господній над во́дами,
Бог слави гримить,
Господь над великими во́дами!
Голос Господній із силою,
голос Господній з величністю!
Голос Господній ламає кедри́ни,
голос Господній торощить кедрини ливанські.
Голос Господній пустині тремтіти примушує,
Господь чинить пустиню Каде́ша тремтячою.
Голос Господній примушує лані тремтіти
й ліси Він оголює.

А то часом знаходимо в псалмах і повторення цілих куплетів, як **рефрени**. Напр. у псалмі 42-43 (це один псалом, але випадково розбитий на два) аж три рази повторюється милозвучний рефрен (цілого псалма подаю далі), обидва рази накінці псалма:

Чого, ду́шо моя, ти сумуєш
і чого ти в мені непокоїшся?
Май надію на Бога,
бо я Йому буду ще дякувати за спасіння Його! 42. 6, 12, 43. 5.

В псалмі 8 у вірші 2 та останнім 10-м рефрен:

Господи, Господи наш, —
яке то величне ім'я Твоє в цілій землі!

Так само й у пс. 24 бачимо рефрен на кінці (8, 10):

Хто ж то Він, Той Цар слави?
Господь сил небесних — Він Цар слави!

В псалмі 46 рефреном повторюється на кінці в в. 12-м вірш 8:

Господь сил небесних із нами,
наша твердиня — Бог Якова!

Або ще в пс. 62 повторюються, як рефрени, куплети 2 і 6:

Мовчалива душа моя — тільки до Бога,
бо від Нього спасіння моє!

Як бачимо, рефрен звичайно замикає псалом, надаючи йому тим більшої поетичности та сили (див. нижче пс. 42-43, що часте й у сучасних поетів.

Любила давньоєврейська поезія й т. зв. **анаграму**, — цебто читання слова від кінця, чи переставлення буков у слові. Напр. в псалмі 6 у куплеті 11 читаємо: jašuvu jevošu raga: „Нехай

вернуться, — й будуть вони посоромлені зараз!“ Тут jevošu (будуть вони посоромлені) — це анаграма до jašuvu (нехай вернуться), цебто, анаграма самого пня vš — šv. Анаграми часті взагалі в біблійному тектсі. Так, у Книзі Буття 6. 8 читаємо: „Ve Noach macah chen — Ноах знайшов ласку“ (в очах Господа), тут ласка chen — це анаграма до Noach. Або ще приклад із Книги Буття 27. 36: „Et-bechorati lakach ve hinneh attah lakach bir'chati — забрав первородство моє, а це тепер забрав благословення моє“; тут bir'chati (благословення моє) анаграма bechorati (первородство моє), анаграма кореня: bchr — brch.

Знає біблійна мова й т. зв. алітерацію, — співзвучність слів на своїм початку чи на кінці, головно в наголошеному складі, що надає мові сили й кольору. Алітерація — чи не найстарша форма поезії, дуже часта в Старому Заповіті. Так, у Книзі Буття знаходимо: „Ve anochi afar ve efer: а я порох та попіл“ 18. 27 (пор. Іййов 30. 19, 42. 6). Алітерація на кінці слова чи рима також не рідка в Старому Заповіті, напр.: Ve haarec hajetah tohu va vohu — А земля була зовсім пуста та порожня“ (Книга Буття 1. 2). Або: Abla nabla haarec — смутна, журлива земля (Ісая 24. 4). Приклад із Псалтиря 18. 8: Vattig'aš vattir'aš haarec — потряслася й затремтіла земля, й т. ін. Звичайно частої в Біблії алітерації віддати при перекладі не сила.

Додам іще, що в біблійній мові не рідка гра слів (острота, парономасія) найрізнішої форми. Дуже часта вона в поетичній мові пророків, у Приповідках і т. ін. Цікавий приклад із Суддів 15. 16: „Bilchi hachamor chamor chamorotajim hikiti — щелепом ослячим побив я натовп за натовпом“. Або ще приклад із Псалтиря 107. 33: Бог переміняє річки на пустині, „u mocae majim le cimmaon — а водні джерела на сушу“.

Або ще приклад гри слів при характеристиці синів Якова в його Благословенні (Книга Буття, розділ 49):

Jehuda, — attah joducha alecha,
jadecha beoref oj'vecha 49. 8.
О Юдо, — будуть хвалити тебе твої браття!
Рука твоя — на карку твоїх ворогів!

Гра слів взагалі часта в Біблії, і то не рідко така, що її трудно передати на нашу мову. Так, напр., у Книзі Буття розділ 2. 7 читаємо: „І вформував Господь Бог порох з землі (adamah, земля) на Чоловіка“ (adam. чоловік). Тут гра слів „adam чоловік“ та „adamah земля“, пор. лат. homo-humus. Або в цім же розділі в. 23 маємо: „І сказав Чоловік: Цим разом вона — кість від костей моїх і тіло від тіла мого. Вона Чоловіковою (iššah, жінка) буде зватись, бо взята вона з Чоловіка (iš, чоловік). Тут гра слів: „iš чоловік“ та „iššah жінка“, по-польському це ліпше: mąż - mężatka.

В біблійній мові взагалі, а особливо в поетичній мові псалмів часта т. зв. анаколутія, — навмисна зміна розпочатої будови речення, що підкреслює й зміцнює підмета в думці автора. Напр.:

Бог — непорочна дорога Його. 18. 31.
А я — через невинність мою Ти мене підтримаєш. 41. 13.
Річка, — рамена її веселять місто Боже. 46. 5.
Мій Бог — Його ласка мене попередила 59. 11.
А я — мало не послизнулися ноги мої. 73. 2.
А я — близькість Бога для мене добро. 73. 28.
А я — молитва моя Тобі, Господи. 69. 14.
Надія моя — на Тебе вона. 39. 8.
Навіть ясність очей моїх — і вона не зо мною. 38. 11.

Багато перекладачів звичайно нехтують цією ознакою поетичної мови й опускають її, а тим псують текста.

Або ось зміна осіб, — перехід від 3-ої на 2-гу (пс. 77. 12):

Пам'ятаю я вчинки Господні,
бо чудо Твоє пам'ятаю віддавна!

На цьому закінчую короткого огляда давньоєврейської поезії, а головно поезії величного Псалтиря. Написав я цю статтю навмисне, щоб звернути увагу нашого широкого громадянства на той величний художній невичерпний скарб поезії, що міститься в Біблії. До Біблійної поезії ми майже не підходили, або — мало підходили, ніколи не студіюючи її в її цілості. Хочу звернути увагу нашим поетам на невичерпну скарбницю найвищої поезії, — Біблію, і нехай вони віддадуть їй хоч трохи духових сил своїх! Хочу звернути увагу й провідникам нашої Церкви, що час уже дати

своїм вірним найкращий поетичний переклад того, що в оригіналі (давньоєврейському) писаний віршами, як найвищі зразки релігійної поезії. В XX-м столітті перекладати ліричні вірші, яким рівних світ не знає, дуже слабенькою прозою — це хіба не на користь ані Церкві, ані вірним. Що б ми сказали тому дивакові, що, скажемо, дав би нам звичайненький прозовий переклад лірики Гайне!

Подам хоч два приклади, як наш церковнослов'янськїй Псалтир перекладає високопоетичну мову оригіналу: „Прискаєв словом день дневі, а ніч ночі показує думку“, перекладено: „День дни отрыгаетъ глаголъ, и нощь нощи возвѣщаетъ разумъ“, 19. 3. Або ще пс. 45. 2: „Бренить добре слово із серця мого“, перекладено: „Отрыгну сердце моє слово благо“...

Нагадаю тут, що твори чисто грецького духа — т. зв. канони, якими переповнені наші Ранні та Вечірні Служби, — це твори високопоетичні, писані віршами. На жаль, ці високопоетичні релігійні поеми перекладені на церковнослов'янську мову... найгіршою прозою, а до того — з грубими помилками...

Скажу ще, що Чотироєвангелія так само переповнена зразками найвищої поезії, як то бачимо особливо в Євангеліях за Лукою та за Іваном. Але про поезію Євангельську подам у „Рідній Мові“ окрему статтю.

Щоб ілюструвати свої думки про давньоєврейську поезію, подаю свій переклад деяких псалмів; цілий Псалтир мого перекладу з давньоєврейської мови появиться друком десь в осени цього року.

Іван Огієнко.

Про мовні засоби Михайла Обідного.

Здрібнілі слова в нашій поезії.

„Молодим помирає той, кого люблять боги“, — написав був у своєму листі відомий чеський поет Петро Безруч із приводу смерти Михайла Обідного. Таким щирим словом відгукнувся поет на нашу втрату, і кожний українець приєднається серцем до цих слів співчуття й признання.

В Обідному втратили українці винятковою працьовника-фахівця в архівній галузі, громадську людину й високо культурного поета.

Літературна праця Обідного йшла двома напрямками, — творчість оригінальна й перекладна. В галузі перекладної творчости увага Обідного була майже виключно скерована на поезію чеського поета П. Безруча. Ця перекладна творчість не є в Обідного побічне заняття, але один із життьових завдань, і сама по собі може бути темою для розвідки.

Образ оригінальної творчости дає його збірка „Нерозцвілі ранки“. В ній відбито світогляд поета, в якому на чільне місце висувається ідея національно-визвольної боротьби, признанням її першенства й вищости над всіма іншими. Бренять там і мотиви особистого суму за рідним краєм, резигнації від свідомости неминучої смерти на чужині, позбавлені однак тону чорного песимізму. І зрештою — мотиви кохання.

Що в Обідного звертає на себе увагу, так це надзвичайна чутливість і розуміння в пристосуванні мовних засобів до тематики. Тим завжди досягається повноти враження й суцільної гармонічности через погодження змісту й форми. Вибравши тему, Обідний завжди знаходить у мові відповідний тон для її передачі. Тому основною прикметою поезії його є музичність. Вірш Обідного переливається й дзвенить, як чистий потічок за вечерньої тиші. Для досягнення ефекту звучання Обідний часто звертається до своєрідного засобу, а власне — він широко користується здрібнілими словами. Засіб дуже небезпечний, бо несе в собі загрозу враження перебільшеної чулости, так би мовити, манірного сантіменталізму. Однак в українській мові здрібнілі вирази — це щось пито-

ме їй, характерна риса народньої мови, яку Обідному щастить перевести в новітню поетичну форму, уникнувши згаданих небезпек.

Найкращі своїм звучанням і настроєвістю поезії його просто пересипані здрібнілими словами, а проте не тратять на силі впливовости. Так, напр., „Галочка... вишиває рушнички, загадкові квіточки. Срібна голочка не гнеться, ніжна ниточка не рветься. Оченятка слізьми бризнуть. Рученятка серце стиснуть". В цілому, як доказ вдалого застосування цього мовного засобу до теми-враження ніжности, надхненої чистою, як нерозцвілий ранок, любов'ю. У вірші „Вечір" використання здрібнілого виразу дає поетові змогу витворити такий чудовий оригінальний образ: „Впав на рученьку твою плач душі моєї", або: „Радість муками горить рученьки твоєї". Там же зустрічається двічі „місяченьку" в типовому звороті до милого: „Може, місяченьку, ти шепчеш"... У поезії „Золоті дзвіночки", яка своїм звучанням дає ілюзію дзвону золотих дзвіночків, маємо 9 здрібнілих виразів. Наприклад:

Чорні віти — білий сон,
Сонна тінь — струмочки.
Хтось під ясені пішов,
Золоті дзвіночки.

І так у кожній з п'яти строф. „Не чекають на весну білі голубочки", і знову: рученьки, личенько, вогник, а брови — шнурочки.

Впав на личенько її,
Вогник звів шнурочки.
Цілу ніченьку мені
Золоті дзвіночки.

Вживає поет здрібніло також цілу низку прикметників. У нього — хвильки золотенькі, нагідки жовтенькі. У вірші „За білими горами"... дворичок рясненький, на всячінь багатенький, мати старенька, світ темненький, син рідненький і т. ін.

Зразками образів, витриманих у суто народньому дусі якраз завдяки здрібнілим виразам, можна вважати вірші: „До кватирки нагинаюсь", „Повстанці", „Плачуть конопельки". У першому класичний образ відгуку природи на трагізм в людському житті, — ведуть до тюрми українців і для тих, що це переживають, у природі відбуваються відповідні зміни: Хмара, блеск, грім.

Огородчик

Поламало, цеглою заслало.
Упав тинок на барвінок, —
М'яти, ні жоржинок.
Не розкрило жовтих крильців
Сонце в чорнобривців"...

В поезії „Повстанці" постать отамана змальовано в стилі народніх казок, де так часто вживається здрібнілих виразів:

„На бережочку, жовтому пісочку
Світа туман.
На човничку смокче люлечку
Старий отаман.
Чи то повчки чи сталеві човнички
Пів світа — грім.
Червоніють ковацькі шлички
З далеких сторін.

Подібно народнім духом просякнута присвята галицьким матерям:

„Плачуть, плачуть конопельки
Надвечірнім сонцем неньки.
А вона старенька
Поле серце Богу,
Вблагує дорогу.

А ось син повертається, і

„Усміхається світ темненький,
Повертається рідненький
Живий здоровенький.

Отже здрібнілі вирази, характерні для української народньої мови, коли вони вміло використані, тобто влучно пристосовані до матеріалу, який обробляється в темі, приносять тільки користь. Надають мові суто народній характер, своєрідне забарвлення, властиве українській мові, й тісно в'яжуть дану творчість з фолкльором. Наочним прикладом вдалого використовування цієї властивости української мови може служити творчість Михайла Обідного. Невелика, на жаль, кількістю, натомість високо кваліґативна щодо мови й стилистики.

Прага. Олександра Чернова.

»Рідна Мова« вказала національну дорогу в рідній мові.

Відповідь на анкету „Розбудовуймо Рідну Мову“.

1. За п'ять літ свого існування РМ. усвідомляла, спопуляризувала й закріпила гасло: „Для одного народу — одна літературна мова й один правопис“, що його вона вперше також видвигнула. До часу появи РМ. ніхто з нас не здавав собі справи, що це таке важливе культурне й національно-політичне питання. Що більше! Ніхто навіть не знав, що таке питання може існувати. Ми так були захоплені у своїй загумінковості, що навіть не помічали мовної різношерстности, яка заливала нашу літературу, науку й щоденний побут. Хоч цього явища не було ніде інде, тільки в нас, ми не здавали собі ні трохи справи з виїмковости нашого становища під тим поглядом. Через це в нас не було навіть охоти вчитися нашої рідної мови. А втім кожний учитель учив „своєї мови“. Щó було добре в одного вчителя, те висмівав і викидав другий. Так було по школах. А вдома кожний вживав якогось волапюку, — говірки даної околиці, закрашеної чужими словами й зворотами. І дехто радо пописувався не тільки в розмовах із чужими, але й своїми, чужою мовою, бо отой незугарний наш жарґон різав уші й був предметом кпин чи поблажливої насмішки в чужих. Щоб не бути голословним, подам, що напр. на Буковині дуже радо навіть „українські патріоти“ вживали німецької мови, а в Галичині тільки назріваючі політичні антагонізми довели до занехання вживати польської мови, але були всі дані на те, щоб її місце зайняла (подібно як на Буковині) німецька мова.

Завдяки РМ. той кошмар належить тепер до минулого, не вважаючи на спроби регіоналістів. Не маючи змоги знайти плями на сонці, чіпаються дрібничок, як п'яний плота, але не із злоби, тільки з заздрости, що це не вони відкрили „Колумбове яйце“. Бо й вони, побачивши красу української літературної мови, що її показала нам РМ., ступнево переходять у наш табір, хоч, як це на їх вдачу пристало, не без шемряння й нерозумних завваг. Одиноке, чим ще зазначують свою „відрубність“, це справа апострофа й деяких слів, що видаються їм ненашими, дарма, що наше право до них не має ніякого сумніву. Апостроф, бачите, їм і сонце заступив!

2. Вороги зачинають базікати тепер так: „Огієнко вводить багато москалізмів. Мав у початках чимало сторонників, але не вмів їх удержати. Завинила тут його оригінальність, безоглядність, нехіть до компромісу“. Так якби в таких справах були можливі компроміси!

3-4. Збільшити б матеріял популярний. Це, а також запроєктований відділ зразкового письменства причиниться безумовно до поширення РМ. Це улегшить також Передплатникам приєднати нових читачів, симпатиків і передплатників серед найширших мас.

5-6. Безумовно РМ. є одне з тих видань, що повинні знайти якнайширшу підтримку наших установ, товариств і меценатів. Щодо останніх, так вони недосягальні. З установ і товариств в першу чергу учительські мусять дати РМ. матеріяльної, а культурно-освітні — моральної допомоги.

Останню обов'язана виказати також наша преса, головно щоденна.

7. Добре було б подати до публичного відома отих шкідників, що не заплатили за РМ. А бодай вже цікаво було б знати, яке велике число в нас отих неморальних шкідників, що завзялись таким способом знищити РМ. й нанести важкий удар нашому культурному походові.

Запобігти неплатству можна так, що РМ. буде висилатись виключно передплатникам (таким, що внесли передплату заздалегідь), і таким, що попросять про зборгування їм і визначать термін вплачення боргу. Можна б іще визначити на місцях мужів довір'я РМ., що стягали б передплату, бодай припоминали забудькуватим про їхні зобов'язання супроти журналу.

18.І. 1938. Проф. П. Кривоносюк.

Повість у Радянській Україні.

VI[1]

Від перших починів іде в повісті Радянської України завзята боротьба за **перевагу ідеї над формою.** Де тільки ідея відступає в тінь, там зараз вмішується більшовицька верхівка й привертає передове місце ідеї (розум., більшовицькій), як це було хоч би й з психологічним моментом у повісті, що загрожував ідеї. А перевага ідеї мусить вести до переваги **сюжету**, змісту, якщо твір не має стати тенденційною агіткою. Тому українська радянська повість почала свідомо підкреслювати сюжета, що недавно, в пору імпресіонізму, втратив був свою вагу. Пролунало гасло: привернути значення сюжетові, поставити його на перше місце в творчій композиції, наситити твір якнайбільше змістом. На такому підкладі зростає **сенсаційний роман** у різних відмінах: **детективний роман, пригодницький, авантурний,** і в зв'язку з тим також **фантастично-науковий** та **утопійний.** Такий авантурний роман бачимо вже в **Досвітнього** („Американці"), фантастичний — загибіль континенту — у **Володимира Гадзінського** („Кінець" 1927), але властивими майстрами таких романів стають: **Юрій Шовкопляс** і передусім **Олекса Слісаренко та Юрій Смолич.** Взірці для таких романів знайшли українські повістярі в улюблених світових повістях авантурного та детективного характеру. Переглядаючи багату перекладну літературу Радянської України, бачимо, з яким жаром кинулись українські письменники доповнювати брак цікавої пригодницької лектури, що її український читач добував досі з чужих джерел. Отже в українському перекладі з'являлись: повне видання творів американського письменника Джека Лондона (1927-30, 24 т.), багато новель співця американського міста О. Генрі (кілька збірок), мало що не всі твори французького автора фантастично-наукових повістей Жюля Верна, англійські подорожні повісті Майн-Ріда й под. У творах українських письменників повоєнного часу видно всюди виразні сліди тієї лектури. То українські степи переміняються в українську Мехіко (**Ґ. Шкурупій**), то розповідається про пригоди капітана Гаттераса Верне **(О. Слісаренко),** то слідний виразний вплив англійського Велза, Джемса Фен. Купера, Данієля Дефо і т. д. Що ж узяли українські письменники від таких світових авторів? Повчились у них у найважнішому: в цікавій побудові фабули, де динамічна дія розвивається з кінематографічною швидкістю, пориваючи за собою читача. Може бути, що в накопиченні ефектів доходять українські автори деколи аж до брукової пінкертонівщини, але разом із тим вони вміють виявити й бистроумну орієнтацію Едгара По, чи велич фантасмагорій Велза. При такому уважному ставленні до сюжету й композицій — український роман міг тільки скористати із всесвітньої сенсаційної повісти — письменники навчились трактувати сюжета цікаво.

Юрій Смолич так дуже перейнявся детективно-авантурницьким сюжетом, що в славному своєму романі „Наші тайни" (1935) свідомо пробує перебороти цей авантурний жанр і скерувати свою творчість на інші шляхи. Всі Смоличеві романи визначаються незвичайно цікаво розгорненою дією, при чому автор хоче додати поваги своїм епізодам-авантурам, спрямовуючи їх в ідею: служити совітській Україні й цілому СССР. Героями в тих романах є найчастіше широко освічені українці, що своєю бистрою інтелігенцією стають вище від різних інших, хоч би й відомих у світі народів. Бо дія в Смоличевих творах виходить часто поза межі України, зачіпаючи питання всесвітньої політити, економії, соціології й культури. Цей сміливий розмах Смоличевого таланту, що ще не завершив свого розвитку, є виразним доказом непереможної волі українських письменників — вийти раз на арену всесвітньої, загально-людської літератури. Ось перед читачем розгортається майбутня війна СССР із його противника-

[1] Початок цієї статті див. у „Нашій Культурі" 1937 р. кн. 10 і 11.

ми („Останній Ейджевуд“ 1926); ось українська агрономка перемагає своєю інтелігенцією геніяльного потвора-винахідника („Господарство доктора Ґамванеску“ 1929); ось освічений українець умів за 48 годин переконати заграничних представників великого капіталу про вартість совітського будівництва („48 годин“ 1933); ось страхіття зимно обчисленого детективного допиту („Мова мовчання“ 1929)...

Пригодницько-авантурним способом трактує Смолич і чисто українські події не тільки в веселих пригодах „Фалшивої Мельпомени,“ але й у таємничих учинках прихованого українського націоналіста, що задумав божевільний план: висадити в повітря Дніпрельстан („Півтори людини“ 1930); чи навіть у вершку своєї творчости, в „Наших тайнах“, де історія революційних рухів в одній гімназії має давати літописне оповідання, але автор не може позбутися свого замилування в пригодницьких авантурах. Смолич — дуже цікавий приклад на те, як автор може займатись вселюдськими питаннями й рівночасно не відриватися від українського грунту.

Подібна й творчість **Ол. Слісаренка.** І він кидає українців у міжнародні авантури та чергує пригоди з кінофільмовою скорістю, як у сенсаційно-детективному романі „Зламаний ґвинт“ (1928) про зручного політичного шпигуна й провокатора, що його вкінці знищує пара інтелігентних противників; або авантурно-фантастичному романі „Чорний ангел“ (1929) про таємничого організатора протибільшовицького повстання, що хоче викрасти таємницю винаходу особлившої вибухової речовини, видуманої українським інженером-агрономом для вжитку більшовиків. Зрештою Слісаренко ще тісніше, ніж Смолич, зв'язується з українським грунтом чи в ширше задуманих „Плантаціях“ (1929) про повільний зріст революційних рухів, чи в „Бунті“ (1929) з життя учнів — не забуваючи при тому про свій намір: дати „замкнутий, стислий сюжет, мінімум матеріялу, ляпідарне слово, підпорядковане виключно сюжетному завданню“, словом, реалізм без найменшого компромісу (Як. Савченко).

Тим часом терор більшовицької верхівки супроти української літератури зростав. Розлютована глибоким прориwом у господарстві України (невдалий експеримент із колгоспами), розгромила комуністична верхівка „національний ухил М. Скрипника в середині КП(б)У“, зліквідувала різні літературні організації та вислала в Україну П. П. Постишева. У червні 1934 р. Г. Кулик голосив уже з тріюмфом на сторінках журналу „Радянська література“: „Безслідно зникли з літератури вчорашні „корифеї“: куркульський зубоскал Остап Вишня, бездарний графоман О. Досвітній, Пилипенко, О. Слісаренко, Гжицькі, Ялові, Козоріси з теоретиками: Річицький, Десняк, Христюк“. Рівночасно сам Постишев виголошує доповідь про „Шляхи української радянської літератути“ й дає в ній накази українським письменникам. Отже в тематиці мають вони виявляти більшовицьке почуття власної гідности, розповідати про минуле робітничих селищ і міст, підкреслювати совітський патріотизм та переборювати пережитки капіталізму. Письменники мають здійснювати ті гасла, що їх проголосив Постишев на з'їзді комсомолу України 5 квітня 1936: „Завойовано справжнє щастя мільйонів; зростає чудове покоління соціялізму; знати про прокляте минуле, щоб іще більше любити сучасне; реальні мрії про чудесне й близьке майбутнє, головне — виховувати молодь у дусі комунізму“; до того створити постать „завтрашньої людини“ за рецептою: „Це буде фізично здорова, всебічнорозвинена особа з багатогранним колом інтересів у житті й запитів до нього; це будуть люди великих творчих можливостей, високих творчих полетів; це будуть люди високого рівня культури, не тільки споживачі культури, а й творці її; це будуть люди, що не знають протилежностей між розумовою й фізичною працею; це будуть борці за цілковиту перемогу комунізму в усьому світі. Великі люди пролетаріяту — Маркс, Енґельс, Ленін, Сталін — ця геніяльна плеяда пролетарських мислителів-революціонерів, своїм образом дають нам прекрасний зразок цієї нової людини“.

Такі теми й таких людей звелів Постишев українським письменникам виводити в літературних творах. Поза тим поставив він іще цілу низку вимог до українських письменників. Письменника має визначати висока ідейність і принципіяльність у творчості — розуміється, в більшовицькому дусі. Не треба загальних агітаційних декларацій, але письменник мусить виявити соціялістичну правду та щирість у своїх творах та в своєму моральному обличчі — знову, розуміється, в більшовицькому дусі. Він повинен працювати над підвищенням своєї загальної культури та рівня мистецької майстерности. Письменник не може бути тільки ремісником... „Письменник повинен бути справжнім борцем за здійснення найпередовіших ідеалів людства, носієм яких є наша партія на чолі з великим Сталіним," — кінчить Постишев свою промову. В перекладі на людську мову означає ця промова диктатора України: контролю над найтайнішими гадками українських письменників і запряження українського письменства до виключної служби більшовицькій верхівці.

(Кінець буде).

Львів. Ярослав Гординський.

Зробіть »Рідну Мову« журналом і літературним!

Було б дуже добре, якби Редакція поширила програму „Рідної Мови" додатком статтей літературного змісту. Добре було б давати авторам, що їх твори рецензуються, місце на відповідь. Так повставали б літературні дискусії — бесіди, що їх охоче читали б читачі РМ. Думаю, що такий літературний додаток, без злоби й нападок ведений, сильно оживив би РМ, — вона стала б цікавіша, бо сама граматика, хоч як жваво ведена, все таки не всіх цікавить! Такий літературний додаток спричинився б навіть до оживлення цілого нашого літературного руху. Чисто літературного журналу в нас нема, — всі наші журнали звичайно мають завелику програму: література, культура, мистецтво, наука, громадське життя і т. ін. З кожної ділянки щось ніби й капає, але цілість виходить — вбога. Ось може тому наші журнали так мало читаються, і всі вони ледви дихають.

Було б добре, коли б РМ давала огляди творчости авторів у їхній цілості, щоб аналізувала цілу творчість автора, вияснювала ту ціль, до якої прямують автори, чому саме одні твори читаються, а інші не мають попиту. Добре було б, коли б РМ показувала правдиві недостачі творів, а автори відповідали б і вияснювали б своє становище. Звичайно говорю про правдиву критику, об'єктивну й спокійну, а не руїнно-злосливу, що тепер панує в нас. Знаю, напр., що Вашу спокійну й об'єктивну статтю на мою останню працю (див. РМ ч. 62 ст. 77-84) прочитали багато осіб, бо така стаття — будівна.

Цей літературний додаток до РМ міг би бути бодай маленький, скажемо на дві сторінки, коли не можна більше. Коли це зробите, то РМ. оживиться, здобуде собі нових прихильників та нових читачів, а через це може й побільшиться.

Самбір. Проф. Іван Филипчак.

»Рідна Мова« стає журналом і літературним.

Проф. Ів. Филипчак, що його листа ми видрукували вище, добре вгадав бажання багатьох наших читачів, що не раз зверталися до нас із проханням містити на сторінках „Рідної Мови" й статті літературного характеру. Як наші читачі запримітили, ми це вже зробили, починаючи з 65-го числа РМ, де вмістили дві статті на літературні теми. Отже, бажання наших читачів збіглося з нашим бажанням, яке ми мали від довшого часу. Це бажання ми вже виконали. В добрий час!

Надалі „Рідна Мова" завжди міститиме на своїх сторінках і статті на найрізніші літературні теми: історія літе-

ратури, як старшої так і сучасної, критичні огляди творчости окремих письменників, критичні аналізи окремих творів, особливо нових і т. ін. Просимо наших співробітників у своїх писаннях на ці теми бути науковими й цілком об'єктивними, але думки свої висловлювати в ясній, приступній широким колам читачів формі. Кожна критична стаття повинна бути конче будівна, цебто мусить навчати, а не вказувати самі недостачі. Статтей суб'єктивних, що заторкують і самого автора, містити не будемо. Здорова критика будує, а злослива — руйнує.

„Рідна Мова" особливо охоче міститиме статті з питань психології й філософії літературної творчости та літературної критики. Питанням стилістики, поетики, особливо будови літературного твору „Рідна Мова" завжди радо віддасть свої сторінки.

Охоче й радо приймемо вияснення авторів, що їхні твори аналізуються в „Рідній Мові", бо віримо, що вони будуть завжди об'єктивно-наукові. Спокійне вияснення мовно-літературних питань спричиниться не один раз до висвітлювання наших правдивих літературних завдань. Редакція.

Рідномовні замітки.

Приказка, „пословиця" чи „прислів'я"? Часто, на жаль, зустріваємося в українській пресі з донькою з неправого ложа московської „пословица", або з її такою ж сестрою — донькою іншої матері: „przysłowie", „пословиця" й „прислів'я". Я хотів би просити моїх земляків не кривдити нашої справжньої рідної сестри приказки та встановити її в її законних правах в мові українській. Сава Крилач.

Ісповідник — визнавець. Як перекласти на українську мову церковнослов'янське слово „ісповідник", цебто християнин, що терпить великі переслідування через віру? „Визнавець" — це слово вірно перекладене, але воно не віддає добре змісту поняття „ісповідника" в вище згаданому значенні. Як перекладати це слово? Скоморохи, о. Ол. Ґерета.

Так, у нас панує слово „визнавець", але воно не підкреслює терпіння за віру. Не підкреслює може тільки тому, що ми його ще замало вживаємо й не усталили його. Через це церковне слово „ісповідник" ще не завмерло в нашій мові й не рідко вживається. Часом уживають форми „сповідник", але вона викликає розуміння того, хто сповідає. І. Огієнко.

Від Адміністрації.

В першу річницю смерти бл. п. Д. Огієнкової, постійної співробітниці „Рідної Мови", в четвер 19-го травня відправлено в присутності родини та знайомих поминальну Літургію та жалібного Парастаса.

Складня української мови. Закінчується друком і разом із наступним 7 (67-м) числом „Рідної Мови" буде розіслана всім передплатникам нашого журналу нова праця проф. Ів. Огієнка: Складня української мови ч. II. Ця книжка на 240 сторінок друку присвячена вивченню головних і пояснювальних членів речення, має багато практичного матеріялу й переповнена прикладами з найкращих джерел української мови. До книжки додані речеві покажчики, що допомагають скоріше знайти потрібне в книжці. Статті цієї книжки розкидані були в останніх річниках „Рідної Мови", а тут вони зведені в окрему книжку. Просимо прислати за книжку 2 зл.

„Наймичка", поема Тараса Шевченка, з мовними поясненнями проф. Ів. Огієнка для вивчення української літературної мови. 1938 р. 32 ст. Ціна 30 гр. При наступному 7 (67) числі „Рідної Мови" розсилається всім нашим передплатникам.

На фонд „Рідної Мови" прислали: П. Людкевич 10 зл., замість вінка на могилу бл. п. Д. Огієнкової; Г. Добровольський 5·23 зл. Сердечно дякуємо!

 — Адреса „Рідної Мови": Warszawa IV, ul. Stalowa 25 m. 10. Передплата річна 6 зл., піврічна 3 зл., чвертьрічна 1.60 зл.; за границею в Европі 8 зл., поза Европою 2 дол. річно. Нові передплатники, коли того бажають, дістають „Рідну Мову" від 1 числа: Річник 1 (без 2 і 3 чисел) 5.00 зл.; річники II, III, IV і V по 6.00 зл., оправлений II і III по 7.50 зл.; в Европі по 10 зл., поза Европою по 2.35 дол. річник оправлений. Конто чекове П. К. О. ч. 27.110.

Відповідальний Редактор *Л. Гримало-Сідлецький*. Друкарня ОО. Василіян у Жовкві.